

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
 Олена СТУЛІКА

«16» травня 2023 р.

**«ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕДАГОГАМ
ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО
ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ»**

Кваліфікаційна робота здобувача
вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Практична психологія»

Сохбетова Нурмухаммета Сохбетовича

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, доцент
Шумілова Ірина Федорівна

Рецензент:
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Горлівського інституту іноземних мов
Державного навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний
університет»
Грицук Оксана Вікторівна

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою ЄКТС 60 Е
Секретар ЕК
Анастасія ВАГАБОВА
«08» червня 2023 р.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕДАГОГАМ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ	7
1.1. Соціально-емоціональний інтелект як предмет наукового дослідження.....	7
1.2. Сутність, структура та завдання процесу соціально-емоційного виховання учнів у закладі загальної середньої освіти	13
1.3. Зміст психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного виховання учнів.....	20
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕДАГОГАМ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ	26
2.1. Організаційно-педагогічні умови ефективного управління процесом соціально-емоційного виховання в закладі загальної середньої освіти.....	26
2.2. Форми психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного інтелекту учнів	33
Висновки до розділу 2.....	39
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ	50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство, що функціонує в умовах глобалізаційних викликів, особливої значущості надає соціальним та емоційним навичкам особистості. Сьогодні їх називають по-різному – «м'які навички», «когнітивні та некогнітивні якості», «компетентності XXI століття». Якщо протягом XX століття для закладів загальної середньої освіти важливим був логічний інтелект, то у XXI столітті, коли процес глобалізації охопив усі сфери життя суспільства, набула актуальності проблема емоційного інтелекту й пов'язаних із ним емоційних компетентностей особистості.

Необхідність формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту у школярів виникла в кінці XX століття у Сполучених Штатах Америки та країнах Західної Європи. Основною передумовою упровадження програм соціально-емоційного виховання у школах стало переосмислення мети загальної середньої освіти, що пов'язана з нагальною необхідністю формування в дітей психосоціальних життєвих навичок у процесі здобуття освіти.

У Концепції Нової української школи особливу увагу приділено розвитку емоційного інтелекту, під яким розуміють комплекс соціальних та комунікативних здатностей, що визначає успішність соціалізації дитини на основі її самоактуалізації, формування соціальних компетентностей, самопізнання, самовизначення та самовдосконалення [16]. Реалізація положень Нової української школи обумовлює пильну увагу науковців, вчителів-практиків та практичних психологів до вирішення проблеми формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів.

Проблема формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів, їхніх батьків, педагогів є однією з найбільш значущих для розвитку освіти в Україні. Досягти освітніх цілей, що їх ставить перед собою

школа, без безпечного емоційного середовища неможливо. Тому педагогічному колективу закладу загальної середньої освіти потрібно вдосконалювати професійні компетентності щодо усвідомлення й управління не тільки власними емоціями; ставити себе на місце іншої людини; розуміти й приймати почуття і переживання кожного учня; надавати і приймати зворотну інформацію, рішуче протидіяти деструктивній поведінці в групі засобами загальнолюдської культури.

Соціально-емоційне виховання учнів закладів загальної середньої освіти визначається сьогодні як комплекс цілеспрямованих процесів, а саме: надання необхідних знань, формування поглядів та навичок, важливих для усвідомлення емоцій та керування ними, ефективного використання набутих знань та навичок у повсякденному житті; розвитку здатності турбуватися про інших та виявляти інтерес до внутрішнього світу іншої людини, створювати позитивні міжособистісні стосунки, продукувати адекватну поведінку у складних життєвих ситуаціях [26].

Проте, незважаючи на актуальність зазначеної проблеми, до цього часу не розроблено наукових підходів до цілеспрямованого здійснення соціально-емоційного виховання школярів у закладі загальної середньої освіти та не визначено роль практичного психолога у цьому процесі. На практичному рівні проблема вирішується виключно через ініціативу окремих закладів освіти, які беруть участь у реалізації програми SEE Learning (Соціально-емоційне навчання), що пропонує сучасні підходи соціальної, емоційної та моральної освіти. Успіх такої діяльності забезпечується завдяки вдалому менеджменту, що являє собою процес реалізації системи мір впливу на шкільний колектив з метою вирішення соціальних завдань щодо формування особистості, необхідної для суспільства, його подальшого існування та розвитку [17]. Вагому роль у реалізації завдань управління соціально-емоційним вихованням учнів у закладі освіти, формування та розвитку їхнього соціально-емоційного інтелекту відіграє практичний психолог.

З огляду на те, що процес формування та розвитку соціально-емоційного виховання має специфічні особливості, набуває актуальності корегування функцій керівника школи, педагогічного колективу й практичного психолога, що обумовлює зміни у змісті самої взаємодії між практичним психологом та педагогічним колективом. На організаційному рівні йдеться про перерозподіл повноважень, делегування їх частини окремим педагогам, надання певної автономії ініціативній групі тощо. На змістовому рівні слід говорити про необхідність психологічної просвіти, надання психологічної допомоги педагогам, які відчувають невпевненість або відсутність знань щодо вирішення проблеми формуванні емоційного інтелекту учнів. Педагоги не завжди готові до змін у змісті своєї діяльності, що обумовлює виникнення труднощів у процесі інтеграції соціально-емоційного виховання у життя школи. Тому вирішення проблеми надання психологічної допомоги педагогічному колективу щодо формування соціально-емоційного інтелекту учнів є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням емоційного інтелекту в психолого-педагогічній науці присвячено дослідження вітчизняних (О. Бантишева, І. Бех, І. Ветрова, Г. Ващенко, В. Зелюк, Н. Коврига, Е. Носенко, Ю. Савченко, М. Савчук, Е. Сергієнко, та ін.) та зарубіжних (Д. Гоулман, Д. Карузо, Дж. Мейер, П. Селовей, К. Кеннон, Л. Морріс, Е. Оріоль, С. Хейн, Дж. Гривз та ін.) науковців. Проблему соціально-емоціонального виховання досліджували І. Васильківський та Р. Сопівник, Е. Носенко, Н. Ковриг та ін.

Разом із тим, незважаючи на значний інтерес науковців до проблем соціально-емоційного виховання у школі, вітчизняній теорії бракує досліджень, у яких би цілеспрямовано розглядалося питання управління процесом соціально-емоційного виховання школярів.

Метою дослідження є розкриття сутності психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів.

Завдання дослідження:

- 1) на основі розгляду праць вітчизняних і зарубіжних дослідників здійснити вивчення стану теоретичної розробленості проблеми формування соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти;
- 2) розкрити форми та методи психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів.
- 3) обґрунтувати організаційно-методичні умови успішної діяльності педагогів закладу загальної середньої освіти щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів.

Об'єктом дослідження є діяльність практичного психолога у закладі загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є система психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів.

Для вирішення поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз і синтез актуальних психолого-педагогічних джерел; проектування організаційно-методичних умов ефективної діяльності педагогів закладу загальної середньої освіти щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів; узагальнення результатів роботи.

Практичне значення здобутих результатів. Обґрунтовано та впроваджено організаційно-педагогічні умови ефективного управління соціально-емоційним вихованням у закладі загальної середньої освіти, розроблено й проведено тренінги з педагогами за темою «Соціально-емоційне виховання – запорука щасливої школи» за програмою Olweus, розроблено картку для вчителів для створення атмосфери визнання результатів роботи учнів, організовано та проведено індивідуальні

консультації для вчителів з питань реалізації завдань соціально-емоційного виховання у закладі освіти. Матеріали, розроблені у межах дослідження, можуть бути використані керівниками та заступниками керівників закладів загальної середньої освіти в процесі управління соціально-емоційним вихованням школярів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕДАГОГАМ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ

1.1. Соціально-емоціональний інтелект як предмет наукового дослідження

Завданнями нашого дослідження передбачено розкриття проблеми формування соціально-емоційного інтелекту у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Виконання цього завдання потребує, перш за все аналізу понять «інтелект», «емоційний інтелект», «соціально-емоційний інтелект».

Поняття «інтелект» в українській та іноземній довідковій літературі подається як «розум, здатність людини думати, мислити, рівень її розумового розвитку». В. Петрушенко дає більш широке тлумачення поняття «інтелект»: як вважає науковець, це інтегральна характеристика людської свідомості, що проявляє себе як здатність людини діяти цілеспрямовано, засвоювати зовнішні об'єкти та схеми власних дій, тобто набувати досвіду [35, с. 264]. Схоже тлумачення поняття «емоційний інтелект» вміщено у словнику Д. Векслера, за яким інтелект – це сукупна або глобальна здатність індивіда діяти цілеспрямовано, мислити раціонально, ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем [66]. Основна риса інтелекту, як зазначає науковець – зіставляти несумісні (несполучні) речі й налагоджувати взаємозв'язки між тим, що раніше вважалось невзаємозв'язаним. Отже, інтелект поєднує в собі формальне і змістовне (структурне) мислення [4, с. 67].

Значна кількість науковців у своїх дослідженнях спирається на визначення інтелекту, подане Є. Андросом. Науковець розуміє під

інтелектом здатність накопичувати та генерувати знання. Із філософської точки зору інтелект є вищою пізнавальною здатністю мислення, що відрізняється творчим, активним характером від пасивно-чуттєвих форм пізнання; його призначення – створювати порядок з хаосу через приведення у відповідність індивідуальним потребам об'єктивних параметрів реальності [2, с. 150].

Термін «емоційний інтелект» (Emotional Intellidgence) на початку 90-х років ХХ століття почали використовувати Джон Мейєр та Пітер Саловей. Цей термін застосовувався американськими психологами на позначення ступеня розвитку комплексу певних якостей особистості. Такий комплекс є інтегральним поняттям, оскільки містить у собі уміння розбиратися у власних думках, почуттях та контролювати власні емоції. Тобто, складовими емоційного інтелекту є:

- самосвідомість;
- самоконтроль;
- самомотивація;
- вміння ставити себе на місце інших людей, розуміти їх;
- навички спілкування з оточуючими;
- вміння налагоджувати продуктивні взаємовідносини тощо.

Змістову характеристику соціально-емоційного інтелекту надає Д. Гоулман. Науковець розуміє під цим поняттям здатність особистості розуміти й тлумачити власні емоції та емоції інших людей з метою досягнення власних цілей. Здійснюючи порівняння понять «емоційний інтелект» (EQ) та «розумовий розвиток» (IQ), Д. Гоулман акцентує увагу на перевагах емоційному інтелекту, вважаючи саме його необхідною умовою успішної соціалізації кожної людини. Науковець стверджує, що «люди з високим коефіцієнтом розумового розвитку, на жаль, виявляються приголомшливо поганими лоцманами свого власного життя» [4, с.73].

Важливість соціально-емоційного інтелекту для успішної самореалізації людини в суспільстві підкреслює В. Зарицька. Дослідниця

акцентує увагу на міцній залежності між успішністю життя індивіда та адекватністю його емоційної орієнтації, що набуває особливої значущості в період складного і багатогранного функціонування сучасного суспільства, яке обумовлює гостру потребу розвитку потенціалу соціально-емоційного інтелекту людини з метою її ефективної соціальної адаптації та успішної самореалізації [11].

Н. Фетискин, В. Козлов, Г. Мануйлов під емоційним інтелектом розуміють здатність людини до усвідомлення, прийняття та управління емоційними станами і почуттями, власними та інших людей, що формуються протягом життя у процесі спілкування та професійної діяльності [31, с. 57]. М. Шпак розглядає емоційний інтелект як властивість людини, що зумовлюється єдністю афекту й інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей. Науковець вважає, що зазначена властивість особистості забезпечує управління її емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє кращому самопізнанню і самореалізації особистості через збагачення емоційного і соціального досвіду [32, с. 57].

Таблиця 1.1

Визначення поняття «соціально-емоційний інтелект» у сучасній психолого-педагогічній літературі

Визначення	Автор
Уміння «інтелектуально» керувати своїм емоційним життям	Х. Вайсбах, У. Дакс
Емоційно-інтелектуальну діяльність особистості	Є. Ільїн
Особлива форма організації індивідуального емоційного досвіду у вигляді наявних емоційних структур, що породжують емоційний простір відображення й емоційні репрезентації, які будуються в межах цього простору.	М. Журавльова
Інтегративну особистісну властивість, що зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію	М. Шпак

Продовження табл. 1.1

емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей та спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших людей, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню й самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду особистості.	
Здібності до розуміння своїх і чужих емоцій та керування ними.	Д. Люсин
Здатність розуміти ставлення особистості, репрезентовані в емоціях, та керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу.	Г. Гарскова

На основі узагальнення наукових праць з проблем емоційного інтелекту науковці (С. Прахова та Н. Макаренко) визначили п'ять основних компонентів соціально-емоційного інтелекту:

- усвідомлення людиною власних емоцій;
- регуляція власних емоцій на основі самоусвідомлення;
- спроможність людини спрямувати власні емоції на досягнення певної мети діяльності;
- емпатія як здатність розуміти емоції інших людей;
- здатність підтримувати дружні стосунки з іншими людьми [28, с.134].

Найбільш інтенсивно емоційний інтелект розвивається у дитячому віці, коли в умовах самостійного спілкування з дорослими дитина відкриває для себе різні варіанти можливої побудови стосунків, усвідомлює сутність різних стилів спілкування, вчиться обирати необхідний тон та стиль поведінки у взаєминах з ровесниками, або дорослими людьми. Розсудливе

ставлення до встановлених правил, моральних норм і вимог розвивається в дитини через емоційно-оцінне ставлення до неї дорослої людини: батьків, наставників, учителів [27, с. 51].

Основним джерелом емоцій дитини шкільного віку є навчання, що виступає провідним видом діяльності. У межах навчання формуються вищі почуття, а інтелектуальні емоції починають відігравати особливу роль. Такі емоції (здивування, сумнів, переживання нового, радість пізнання тощо) тісно пов'язані із навчальною діяльністю [14]. Одночасно з цим у школяра активно розвиваються соціальні емоції (самолюбство, почуття відповідальності, довіри до людей, здатність до співчуття, усвідомлення честі й гідності).

З огляду на те, що зазначені вище процеси найбільш інтенсивно відбуваються у шкільні роки, школа стає основним простором соціально-емоційного розвитку дитини, оскільки саме в ній діти проводять більшу частину часу. Заклади освіти, які прагнуть формувати й розвивати в учнів соціально-емоційні навички, реалізують програми соціально-емоційного виховання.

Розроблений у 1994 р. науковцями Інституту Фетцера спільно з фахівцями Центру академічного, соціального та емоційного навчання (CASEL), термін «соціально-емоційне виховання», був уведений до психолого-педагогічного тезаурусу Американським фондом з підтримки ініціатив щодо попередження некоректної або асоціальної поведінки дітей та осіб юнацького віку засобами освіти й просвіти [34].

Для того, щоб соціально-емоціональне виховання було ефективним, необхідно, щоб воно проходило наскрізно через будь-яку діяльність дитини в закладі загальної середньої освіти. Як стверджують науковці, оптимальних результатів можна досягти лише в тому випадку, коли соціально-емоційне виховання стає частиною змісту освітнього процесу й частиною життя школи [1-2; 11; 14].

Забезпечити соціально-емоційне виховання можна такими шляхами:

– шляхом доповнення змісту навчальних дисциплін актуальними, пов'язаними з реальним життям ситуаціями (турбота про людей похилого віку, охорона навколишнього середовища, надання першої допомоги, дотримання та популяризація здорового способу життя, створення безпечного освітнього середовища тощо);

– організація освітнього процесу відповідно принципів соціально-емоційного виховання, що передбачає надання переваги проблемному навчанню (Problem-based learning), навчанню у процесі надання послуг (Service learning), проектному навчанню тощо [14].

Проте, не слід ототожнювати успіх соціально-емоційного виховання виключно з оптимізацією змісту навчальних дисциплін або методик їх викладання. Ключову роль у зазначеному контексті відіграє організаційно-виховна діяльність кожного вчителя, й класного керівника – у першу чергу. Правильно організоване соціально-емоційне виховання дає школярам можливість краще розумітися з іншими людьми у процесі соціальної взаємодії, досягати успіху у спілкуванні з учителями й ровесниками, вирішувати виниклі конфлікти, розуміти себе, свої бажання й потреби, причини власних вчинків, а також ставити перед собою реальні цілі й досягати їх [20].

На жаль, у школі все ще наявна традиційно-монологічна (менторська) форма впливу на дитину, яка може викликати тільки відразу та неприйняття. Педагоги виявилися невідповідними до здійснення професійної діяльності за нових умов. З іншого боку, сама адміністрація закладу освіти, не розуміючи необхідності формування у школярів соціально-емоційної компетентності, не в змозі розробити й упровадити організаційно-управлінські механізми забезпечення підготовки вчителів до здійснення соціально-емоційного виховання у закладі загальної середньої освіти. Натомість, як вважають науковці, упровадження у роботу школи напрацювань шкільної групи когнітивістів-новаторів зробить цей процес цікавим, зрозумілим, усвідомлено-потрібним

[28, с.136].

Необхідність організації та здійснення в школі соціально-емоційного виховання як вагомого засобу соціалізації школярів за умов неготовності педагогів до здійснення такого виховання надає зазначеній проблемі організаційно-методичного забарвлення й переводить її в контекст управління професійним розвитком педагогічного колективу.

1.2. Сутність, структура та завдання соціально-емоційного вихованням у закладі загальної середньої освіти

Формування соціально-емоційного інтелекту школярів є процесом оволодіння знаннями, формування поглядів та навичок, необхідних для усвідомлення емоцій та керування ними, усвідомлення й ефективного використання набутих знань і навичок; розвиток здатності турбуватися про інших людей та цікавитися ними, створювати й підтримувати позитивні міжособистісні стосунки та формувати адекватну поведінку у складних життєвих ситуаціях [37]. Отже, розвиток емоційної складової інтелекту є невід'ємною частиною процесу виховання, що здійснюється в закладі загальної середньої освіти.

Зрозуміло, що кожний педагог має зробити свій внесок у процес соціально-емоційного виховання. Важливими складовими цього внеску є:

- демонстрування вчителем належної поведінки, що являє собою взіреть для наслідування;
- наявність у кожного педагога готовності до формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів, розвиненої соціально-емоційної компетентності;
- оптимістичне прогнозування, переконаність у тому, що всі учні можуть досягти успіху;
- усвідомлення важливості соціально-емоційного виховання, вмотивованість щодо його здійснення [37].

Однак, як показують результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців [2; 24; 36], самої лише виховної діяльності вчителя, навіть зразкової, вкрай недостатньо для досягнення цілей соціально-емоційного виховання, оскільки його організація – проблема не лише педагогічна, або управлінська, але й психологічна.

Особливості організації соціально-емоціонального виховання у закладі загальної середньої освіти обумовлюються необхідністю реалізації цього процесу на трьох рівнях:

- 1-й рівень являє собою внутрішнє середовище закладу освіти, засноване на гармонійних міжособистісних відносинах, і пов'язане виключно з особистісними якостями вчителя, комплексом наявних у його компетентностей і тими методами виховання, що їх використовує конкретний учитель;

- 2-й рівень передбачає впровадження обґрунтованих програм соціально-емоційного виховання школярів у межах конкретного закладу загальної середньої освіти, мотивацію та стимулювання педагогів щодо реалізації цих програм, забезпечення організаційно-управлінського супроводу діяльності вчителів;

- 3-й рівень передбачає інтеграцію соціально-емоційного виховання у зміст національного виховання в цілому, що відбувається на державному рівні, і пов'язаний з конкретними національними освітніми програмами [2; 6; 25].

З огляду на таку трирівневість процесу формування соціально-емоційного інтелекту учнів важливим є розподіл функцій учасників педагогічного процесу щодо реалізації завдань соціально-емоційного виховання. Такі функції представлено в таблиці 1.2.

Як видно з таблиці, провідну роль у забезпеченні соціально-емоційного виховання в школі відіграє директор та керівник команди, яка розробляє програму й методику упровадження соціально-емоційного виховання. Саме від їхньої діяльності залежить якість механізмів впливу на перебіг процесу

ВИХОВАННЯ.

Таблиця 1.2

Функції учасників освітнього процесу щодо забезпечення соціально-емоціонального виховання у закладі загальної середньої освіти

(узагальнено на основі аналізу джерел 1-2; 12)

Суб`єкти управлінського процесу	Основні функції суб`єктів управлінського процесу у межах організації соціально-емоціонального виховання в закладі освіти
Директор школи	<ul style="list-style-type: none"> – Планування процесу інтеграції соціально-емоційного виховання у життя школи; – формування команди, яка буде розробляти програму й методику упровадження соціально-емоційного виховання; – забезпечення доступності ресурсів, необхідних для інтеграції соціально-емоційного виховання в освітній процес; – підтримання постійного зв'язку зі співробітниками, їх стимулювання та мотивація до упровадження запланованих заходів; – підтримка та корегування діяльності педагогів.
Керівник команди, яка розробляє програму й методику упровадження соціально-емоційного виховання	<ul style="list-style-type: none"> – Підтримання зв'язку між директором школи, командою, педагогічним колективом і соціальними партнерами школи; – надання членам шкільної спільноти інформацію про перебіг реалізації програми упровадження соціально-емоційного виховання; – координація діяльності, пов'язаної з реалізацією програми соціально-емоційного виховання у закладі освіти, що передбачає планування, навчання педагогів,

	дослідження, відбір методів і технологій тощо);
--	---

Продовження табл 1.1

	<ul style="list-style-type: none"> – надання допомоги вчителям щодо упровадження – соціально-емоціонального виховання та створення безпечного середовища навчання; – презентування результатів діяльності школи на конференціях і зустрічах; – підготовка й оприлюднення звітів про перебіг процесу соціально-емоціонального виховання в школі.
Практичний психолог закладу освіти	<ul style="list-style-type: none"> – Надання членам педагогічного колективу інформації про сутність та особливості формування соціально-емоційного інтелекту дітей різни вікових груп; – надання консультативної допомоги педагогам, батькам учнів пов'язаної з реалізацією програми соціально-емоційного виховання у закладі освіти; – надання допомоги вчителям планування, відбору методів та технологій тощо упровадження соціально-емоціонального виховання та створення безпечного середовища навчання; – забезпечення психологічної підтримки й допомоги педагогам з питань формування соціально-емоційного інтелекту.
Вчителі	<ul style="list-style-type: none"> – Участь у діяльності команди яка розробляє програму й методику упровадження соціально-емоційного виховання, ідентифікація наявних та потенційних сильних і слабких сторін процесу; – підтримання комунікації з колегами, обговорення досвіду реалізації програми соціально-емоційного виховання та стимулювання інтересу колег цієї проблеми;

	– формування пропозицій щодо способів реалізації
--	--

Продовження табл 1.1

	програми соціально-емоційного виховання в класі і в усій школі.
Батьки учнів та партнери школи	<ul style="list-style-type: none"> – Участь у роботі команди, яка розробляє програму й методика упровадження соціально-емоційного виховання; – надання зворотного зв'язку щодо реалізації програми, ідентифікація наявних та потенційних слабких і сильних сторін процесу; – допомога в ефективному використанні виділених реалізацію програми фінансових ресурсів, пошук додаткових джерел фінансування подальших ініціатив у зазначеному напрямку.

Однак, враховуючи ті обставини, що далеко не всі педагоги закладу освіти підготовлені до формування соціально-емоційного інтелекту школярів, обізнані в особливостях організації та здійсненні процесу соціально-емоційного виховання, значну роль у забезпеченні ефективності цього процесу відіграє практичний психолог.

З огляду на зазначене, у структурі управління процесом соціально-емоціонального виховання в закладі загальної середньої освіти набуває особливого значення є парсипативність [9], тобто рівноправність позицій директора школи та керівника ініціативної групи, що обумовлюється необхідністю здійснення різноспрямованих, але рівноправних функцій. Цим вона дещо відрізняється від традиційної структури управління (додаток А).

Схему такого парсипативного управління представлено на рис. 1.1

Сутністю управлінської діяльності директора школи та керівника ініціативної групи за допомоги й активної участі практичного психолога є

створення організаційно-педагогічних умов для роботи педагогів, що передбачає модифікацію, перенесення положень педагогіки, психології, передового досвіду в практику роботи закладу освіти [7].

Рис. 1.1. Структура управління процесом соціально-емоціонального виховання у закладі загальної середньої освіти

У зазначеному контексті йдеться саме про цільове управління, що поєднує організаційні цілі та особисті цілі педагогів, умотивованих до здійснення соціально-емоційного виховання, організацію управління на основі коректної групової й індивідуальної оцінки діяльності учителів за критеріями, що включають оцінку рівня забезпечення досягнення цілей соціально-емоціонального виховання дітей у закладі освіти [18].

Шкільний психолог у взаємодії із педагогічним колективом здійснює комплекс дій, необхідних для забезпечення формування соціально-емоційного виховання школярів, а саме:

1. Встановлює довірливі відносини з усіма педагогами.

2. Презентує можливості практичного психолога у вирішенні проблем формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів закладу загальної середньої освіти.

3. Надає психологічну допомогу педагогам у створенні ними сприятливого психологічного клімату, розвивального освітнього середовища.

4. Дає поради щодо використання методів психолого-педагогічного спостереження для діагностики ступеня сформованості соціально-емоційного інтелекту.

5. Пропагує психологічні знання. Надає інформацію про нові дослідження у галузі психології.

7. Вивчає запити вчителів і планує свою роботу відповідно цих запитів.

8. Забезпечує індивідуальні консультації та психологічне консультування з питань формування та розвитку емоційного інтелекту школярів.

9. Організовує заходи психологічного спрямування на запит адміністрації школи [14].

Важливою умовою формування соціально-емоційного інтелекту учнів є добір та використання педагогами відповідної методики, що передбачає поступність, помірність, послідовність і планомірність дій, упровадження заходів цілеспрямованого педагогічного впливу на школярів. Для забезпечення такого впливу необхідна наявність у педагогів високорозвиненого соціально-емоційного інтелекту, професійної майстерності, здатності до відбору й використання найбільш ефективних засобів формування соціально-емоційного інтелекту школярів. Методика формування соціально-емоційного інтелекту також передбачає використання педагогом закладу загальної середньої освіти педагогічних стратегій та наукових підходів, а саме:

- стиль емоційного виховання;
- прийоми рефлексії та саморефлексії;

- прийоми критичного осмислення емоційно-почуттєвої інформації;
- форми активного виховання (урок-тренінг);
- психолого-педагогічні особливості виховання учнів різни вікових груп [29].

Інтеграція зусиль усіх учасників освітнього процесу забезпечить повноцінну реалізацію завдань соціально-емоційного виховання у закладі загальної середньої освіти відповідно до вимог Нової української школи.

1.3. Зміст психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного виховання учнів

Важливу роль у процесі здійснення вчителями заходів щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів мають відігравати практичні психологи закладів загальної середньої освіти. Педагогам необхідний ґрунтовний психологічний супровід зазначеного процесу, що полягає у психологічній підтримці, сприянні формуванню в них психологічної готовності до реалізації завдань соціально-емоційного виховання, професійному зростанню відповідно обраних стратегій професійної діяльності [10].

Нормативно-правове регулювання діяльності практичного психолога закладу загальної середньої освіти відбувається відповідно чинного законодавства: Законів України «Про освіту», «Про базову середню освіту», основних положень «Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі», професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти», Положення про психологічну службу системи освіти України. Зазначені документи дають можливість визначити основні напрями діяльності практичного психолога щодо надання психологічної допомоги вчителям щодо формування соціально-емоційного інтелекту.

Можливими ризиками та перешкодами у здійсненні педагогами

закладу загальної середньої освіти роботи щодо розвитку емоційного інтелекту зазначеної технології є зовнішні та внутрішні бар'єри.

До зовнішніх бар'єрів належать:

- соціальні бар'єри (несумісність наявного та нового досвіду й цінностей; стереотипи мислення педагогів);
- організаційні бар'єри (відсутність підтримки з боку керівництва школи, відсутність координації між зусиллями різних педагогів, педагогів та керівництва, педагогів та батьків учнів);
- методичні бар'єри (брак методичного забезпечення, недостатня поінформованість педагогів у сфері формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту);
- матеріально-технічні бар'єри (значне навантаження педагогів, побутові умови, низький рівень заробітної плати, складності дистанційного або змішаного навчання) [15].

До внутрішніх бар'єрів належать психологічні (особистісні), що містять у собі глибинні особистісно-професійні проблеми. Психологічні бар'єри являють собою психічні стани, що мають вияв у неадекватній пасивності педагога, яка заважає здійснювати професійну діяльність з формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів. Такі бар'єри перетворюються у внутрішні перепони (небажання, боязнь, невпевненість тощо), які заважають педагогові виконувати певні дії [19].

Окремим ризиком є недостатня мотиваційна готовність педагогів до формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів, свого власного розвитку й удосконалення. Не сприяє ефективній роботі педагогів щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів і складність соціально-психологічної ситуації: високий рівень навантаження вчителів, пов'язаний з відповідальністю за результати роботи; висока напруга розумової діяльності, суттєве інформаційне навантаження; багатофункціональність педагогічної діяльності, що зумовлена необхідністю одночасного виконання різних функцій за відсутності

оптимальних для роботи зовнішніх умов; воєнний стан у країні тощо.

Окремим чинником низької ефективності процесу формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів є несформована культура взаємодії вчителів із психологом закладу освіти. Багато науковців-дослідників відзначають, що педагоги є найскладнішою категорією, з якою працює практичний психолог в системі освіти. Вони по-різному сприймають психологічну службу: із прагненням до співробітництва, цікавістю, байдужністю, недовірою й скептицизмом і навіть відкритою ворожістю [33].

Діяльність практичного психолога має спрямовуватися на усунення зазначених вище чинників, що вимагає перебудови психолого-педагогічної структури діяльності вчителя. Психологічна підтримка педагогів під час формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів може допомогти зняти «психологічний захист» і відкритися для сприйняття нового.

Науково-теоретичний аналіз проблеми психологічного супроводу освітньої діяльності в умовах реалізації Концепції Нової української школи виявив відсутність обґрунтованих стратегій діяльності практичного психолога з питання формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів. Ефективним у психологічному супроводі діяльності педагогів, є застосування системно-стратегічного підходу (В. Моляко), відповідно якого, практичний психолог закладу освіти має визначити основні стратегії психологічної діяльності з учителями та тактики їх реалізації.

Д. Романовською визначено 3 стратегії психологічного супроводу освітньої діяльності, необхідні для успішної реалізації Концепції Нової української школи в цілому та формування соціально-емоційного інтелекту школярів як одного з її завдань зокрема:

– особистісно-фасилітативна, що являє собою емоційну підтримку вчителя в межах особистісно-професійної трансформації, саморозвитку,

яким є пошук ресурсів, професійних інтересів, потреб і мотивів професійної діяльності, коучінг, викриття та подолання особистісних (психологічних бар'єрів);

– теоретико-методична, що являє собою цілеспрямовану роботу щодо підвищення рівня професійної обізнаності вчителів у психологічних категоріях, поняттях, які застосовуються в межах організації та здійснення процесу формування і розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів, співпраця з педагогом щодо вибору технологій педагогічного впливу, відповідно психологічних особливостей школярів та ситуації соціального розвитку класу;

– практико-конструктивна, що являє собою конструювання (моделювання) освітнього середовища закладу загальної середньої освіти на засадах педагогіки партнерства, суб'єкт-суб'єктних відносинах, проведення психологом практичних занять з учнями, їхніми батьками та вчителями [22].

Зазначені вище стратегії визначають основні напрямки роботи практичного психолога щодо психологічної підтримки педагогів закладів загальної середньої освіти у межах здійснення ними процесу формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів. При цьому під психологічною підтримкою слід розуміти систему соціально-психологічних та психолого-педагогічних способів і методів допомоги педагогу закладу освіти з метою оптимізації його психоемоційного стану, поглиблення професійних (у тому числі соціально-емоційної) компетентностей, забезпечення використання психологічно обґрунтованого інструментарію, адекватних засобів та методів у процесі формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів; підвищення впевненості педагогів у власних можливостях.

Висновки до розділу 1

У розділі розкрито теоретичні основи організації психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного інтелекту дітей. Проаналізовано поняття «соціально-емоційний інтелект», що використовується на позначення ступеня розвитку інтегрального комплексу якостей у складі таких елементів, як: усвідомлення людиною власних емоцій; регуляція власних емоцій на основі самоусвідомлення; спроможність людини спрямувати власні емоції на досягнення певної мети діяльності; емпатія як здатність розуміти емоції інших людей; здатність підтримувати дружні стосунки з іншими людьми.

Формування та розвиток соціально-емоційного інтелекту здійснюється в межах соціально-емоційного виховання. Ключову роль у зазначеному контексті відіграє організаційно-виховна діяльність кожного вчителя.

Розкрито сутність, структуру та завдання соціально-емоційного виховання у закладі загальної середньої освіти та описано сутність функцій учасників педагогічного процесу щодо реалізації завдань соціально-емоційного виховання. Зазначено, що інтеграція зусиль усіх учасників освітнього процесу забезпечить повноцінну реалізацію завдань соціально-емоційного виховання у закладі загальної середньої освіти відповідно до вимог Нової української школи.

Розкрито зовнішні та внутрішні бар'єри для здійснення педагогами закладу освіти соціально-емоційного виховання. Акцентовано увагу на тому, що діяльність практичного психолога має спрямовуватися на усунення цих бар'єрів, що вимагає перебудови психолого-педагогічної структури діяльності вчителя. Психологічна підтримка педагогів під час формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів може допомогти зняти «психологічний захист» і відкритися для сприйняття нового.

Описано стратегії психологічного супроводу освітньої діяльності, необхідні для успішної реалізації завдань формування соціально-емоційного

інтелекту школярів, до яких належать: особистісно-фасилітативна, теоретико-методична, практико-конструктивна. Ці стратегії визначають основні напрямки роботи практичного психолога щодо психологічної підтримки педагогів у межах здійснення ними процесу формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕДАГОГАМ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ

2.1. Організаційно-методичні умови ефективного управління процесом соціально-емоційного виховання дітей в закладі загальної середньої освіти

Психологічна підтримка педагогічного колективу закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного інтелекту учнів полягає в поліпшенні взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, що передбачає наступні компоненти:

- наявність спільної особистісно значущої мети;
- чітко сформульовані мета й завдання співпраці практичного психолога та педагогічного колективу;
- ретельне вивчення педагогічного колективу (міжособистісних стосунків, переважаючих стилів спілкування, особистості кожного педагога та їхніх особливостей);
- роботу щодо розвитку мотиваційно-ціннісної сфери педагогів;
- психологічно обґрунтоване застосування форм і методів роботи з педагогічним колективом;
- дотримання принципів психологічно коректних процедур контролю, оцінювання й аналізу діяльності вчителя;
- наявність спільних інтересів, уподобань, захоплень, спільний відпочинок [29].

Особливе місце у забезпеченні ефективного управління процесом соціально-емоційного виховання в закладі загальної середньої освіти

відводиться умовам, що виражають відношення предмета (об'єкта) до навколишніх явищ, без яких він не може існувати та розвиватися [22, с. 298]. Умови – це обставини, що визначають ті чи інші наслідки, сприяють одним процесам чи явищам і перешкоджають іншим [19, с.10-11]. Отже, з філософської точки зору під умовами слід розуміти такі обставини оточуючої дійсності, в яких виникає, існує й розвивається те чи інше явище або процес.

У контексті організаційно-методичного забезпечення соціально-емоційного виховання учнів у закладі загальної середньої освіти організаційно-методичні умови розглядають як сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних засобів, які є комплексом обставин, що прискорюють або уповільнюють розвиток процесу [15]. Організаційно-методичні умови управління процесом соціально-емоційного виховання в закладі загальної середньої освіти слід розуміти як сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм та видів діяльності адміністрації школи, практичного психолога та педагогів, які забезпечують ефективність процесу соціально-емоційного виховання [2].

У виборі й обґрунтуванні організаційно-методичних умов формування та розвитку соціально-емоційного виховання школярів у закладі загальної середньої освіти враховано такі їх властивості:

- практична спрямованість на організацію освітньої діяльності;
- спрямованість на підвищення ефективності освітньої діяльності;
- локальний характер застосування [3; 10; 24].

Ефективне соціально-емоційне виховання має будуватися на трьох компонентах:

- 1) усвідомленість;
- 2) співпереживання;
- 3) залученість.

Кожну з зазначених вище площин можна розглядати на трьох

рівнях: особистісному, соціальному, системному.

Науковцями виокремлено й обґрунтовано особливості виховання емоційного інтелекту учнів, до яких слід віднести такі:

- підбір оптимальних методів педагогічного впливу, форм освітньої діяльності;
- застосування педагогами емоційного виховання;
- подолання емоційного відчуження між вчителем і учнем;
- врахування принципів розвивального навчання і виховання тощо.

Важливими чинниками виховання соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти є стиль емоційного виховання, як передумова встановлення конструктивних взаємовідносин між учнями та педагогом. Вплив на розвиток соціально-емоційного інтелекту дитини значною мірою спричинений рівнем сформованості компетентності учнів шляхом виховання у сферах самосвідомості, самоуправління, соціального усвідомлення, навичок взаємин з іншими людьми та відповідального прийняття рішень. Така система соціально-емоційного виховання може покращити рівень емоційного інтелекту за рахунок «посилення соціальної взаємодії, що її породжує навчання та виховання» [7, с. 22-28].

Процес формування соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти має відповідати комплексу наступних специфічних критеріїв:

1) усі заходи, що здійснюються в межах формування соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти, мають бути підготовленими на основі науково-обґрунтованих даних із застосуванням суворих діагностичних процедур;

2) заходи, що здійснюються в межах формування соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти, виявляється більш ефективними, якщо їх здійснюють педагоги і вся шкільна громада у відповідній школі за сприяння практичного психолога закладу освіти, а не запрошені експерти;

3) зміст процесу формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів має формуватися на основі інтеграції в загальноосвітні програми різних предметів і здійснюється планомірна щоденна виховна діяльність;

4) результативність процесу формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти підвищується, за умови, якщо практичний психолог надає педагогічному колективу і шкільній громаді компетентні рекомендації щодо умов підвищення дієвості запланованих заходів і моніторингу перебігу процесу їх застосування;

5) з метою отримання об'єктивної оцінки якості процесів формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти слід забезпечувати психологічний супровід реалізації запланованих заходів та моніторингу їх упровадження;

6) соціально-емоційному розвитку педагогів, зміцненню їхньої здатності до реалізації завдань формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів, сприяють спеціально організовані практичним психологом заходи, що забезпечують підвищення компетентності педагогів у зазначеному контексті;

7) стратегічні пріоритети закладу освіти, поточна діяльність його педагогів та практичного психолога має узгоджуватися з принципами соціально-емоційного виховання;

8) слід постійно працювати над удосконаленням професійних і особистісних компетентностей педагогів, здійснювати моніторинг перебігу цього процесу;

9) процес формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти має просичувати собою всі ситуації перебування дитини в школі;

10) педагоги мають постійно працювати над підвищенням рівня довіри і зміцненням партнерства з сім'ями учнів, членами шкільної громади,

партнерами школи;

11) індивідуальні успіхи учнів мають оцінюватися на основі принципів формальної оцінки, наведених у таблиці 2.1 [52] .

Таблиця 2.1

Основні принципи соціально-емоційного виховання

(за Дж. Дурлаком і Р. Вайсбергом)

Послідовність (англ. Sequenced)	Активність (англ. Active)	Сфокусованість (англ. Focused)	Ясність (англ. Explicit)
Діяльність планується та реалізується послідовним шляхом поглиблення у вже наявних розуміннях та знаннях учнів з урахуванням їх рівня розвитку.	Діяльність потребує активної участі учнів.	Для виховання спеціальних компетентностей планується цілеспрямована діяльність, вихованню приділяється достатня кількість часу.	Мета і ймовірні результати діяльності чітко визначаються та обговорюються.

Базуючись на об'єктивній необхідності взаємодії керівництва школи та учителів у межах організації соціально-емоційного виховання, було здійснене опитування педагогів щодо визначення організаційно-методичних умов ефективного здійснення соціально-емоційного виховання школярів. З метою виявлення організаційно-педагогічних умов ми скористалися методом експертної оцінки. В опитуванні взяли участь 52 учителі.

Аналіз оцінок учителів дозволив виокремити низку умов, які на їхню думку, забезпечують ефективність управління соціально-емоційним

вихованням у закладі освіти. Результати здійсненого аналізу представлено в таблиці 2.1.

Обрано ті умови, які в межах здійсненого ранжування набрали в переважній більшості 3 та 4 бали, що дає підстави розглядаємо їх як значущі для забезпечення ефективності управління соціально-емоційним вихованням у закладі освіти.

Таблиця 2.1

**Оцінювання організаційно-методичних умов ефективного
управління процесом соціально-емоційного виховання
у закладі загальної середньої освіти**

№ з/п	Умови	Абсолютні дані (в балах), %			
		1	2	3	4
1.	Планомірна організація та здійснення просвітницької роботи з педагогами щодо організації соціально-емоційного виховання школярів			22	30
				42	58
2.	Надання свободи ініціативній групі щодо розроблення програми соціально-емоційного виховання у школі		5	34	13
			9,6	65,4	25
3.	Залучення батьків учнів до освітнього процесу в якості помічників учителя		24	26	2
			49	50	1
4.	Створення сприятливого морально-психологічного клімату в педагогічному та учнівському колективах			26	26
				50	50
5.	Проведення консультацій для вчителів з метою подолання труднощів у забезпеченні соціально-емоційного виховання.			17	35
				32,7	67,3
6.	Організації тренінгів для педагогів з метою їх підготовки до організації соціально-емоційного виховання школярів.			17	35
				32,7	67,3
7.	Постійне інформування вчителів щодо перебігу виховного процесу		14	25	13
			26,9	48	25,1
	4 – «так», 3 – більше «так» ніж «ні», 2 – більше «ні» ніж так, 1 – «ні»				

Отже, процес формування соціально-емоційного інтелекту учнів у закладі загальної середньої освіти буде ефективним за умов:

- створення сприятливого морально-психологічного клімату в педагогічному та учнівському колективах та надання свободи ініціативній групі щодо розроблення програми соціально-емоційного виховання у закладі загальної середньої освіти;

- планомірної організації та здійснення просвітницької роботи з педагогами щодо особливостей організації соціально-емоційного виховання школярів;

- організації тренінгів для педагогів з метою їх підготовки до організації соціально-емоційного виховання школярів;

- проведення консультацій для вчителів з метою подолання труднощів у забезпеченні супроводу навчання дітей протягом дії карантинних заходів.

Для успішного формування соціально-емоційного інтелекту учнів у закладах загальної середньої освіти практичний психолог має навчити педагогів розпізнавати свої емоції та керувати ними. Педагогічній діяльності притаманний емоційний характер, обумовлений високим ступенем емоційної й розумової напруженості, відповідальності, наявністю різнопланових міжособистісних стосунків. Емоції вчителя відіграють важливу роль у професійно-педагогічній діяльності, оскільки його емоційний стан суттєво впливає на успішність, здоров'я та поведінку вчителя та поширюється на учнів, їхніх батьків, колег.

Те суттєве навантаження, яке покладено на вчителя вимогами його професійної діяльності, руйнівним чином впливає на його психіку, волюву й емоційну сфери, зумовлює виникнення тривалих негативних емоційних станів. На жаль більшість учителів не розуміють емоції інших людей за зовнішнім проявами й відчують значні труднощі в керуванні власними емоціями. Найбільш проблемним елементом власного соціально-емоційного інтелекту педагоги закладів загальної середньої освіти визнали невміння здійснювати емоційну саморегуляцію. За таких умов реалізація повною мірою завдань формування соціально-емоційного виховання школярів є складним або неможливим [29, с. 116-123].

Беручи до уваги величезне навантаження, що руйнівним чином впливає на емоційне поле педагога, його психіку, зумовлюючи виникнення тривалих негативних емоційних станів, а також зважаючи на посилення вимог до професіоналізму та особистісних якостей, можна стверджувати, що вчитель повинен бути емоційно зрілою особистістю, яка спроможна впоратись з труднощами щоденної професійної діяльності.

Відповідно до зазначених організаційно-педагогічних умов було розроблено комплекс заходів надання психологічної допомоги вчителям щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів.

2.2. Форми психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного інтелекту учнів

Основні види діяльності практичного психолога у закладі загальної середньої освіти - психологічна діагностика, психологічне консультування, розвивально-корекційна робота, психологічна просвіта батьків школярів та педагогів. Проте психологічна допомога вчителям щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів має певні особливості. Важливе місце в ній належить психологічній просвіті та заходам з розвитку соціально-емоційного інтелекту самих педагогів.

Існує група методів розвитку емоційного інтелекту, які практичний психолог використовує у процесі роботи з педагогічним колективом:

1. Розвиток самосвідомості та вміння керувати власними емоціями для кращого розуміння емоцій інших людей.
2. Формування здатності усвідомлювати та оцінювати свої емоції та їхню інтенсивність, починаючи з базових станів, сприймати навколишній світ з різних точок зору.
3. Розуміння першоджерел виникнення емоцій та рівня їх інтенсивності. (силу емоції можна вимірювати за шкалою від 1 до 10: від мінімальної інтенсивності, коли управління емоцією не вимагає зусиль, до дуже високої,

коли емоція стає некерованою).

4. Розширення діапазону емоцій.

5. Відвідування тренінгів, які дають можливість осмислити власні переживання, переживання інших людей у процесі комунікативної взаємодії [22, с. 88].

Основні форми психологічної допомоги педагогам закладів загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного інтелекту школярів представлено на рис. 2.1.

Рис.2.1. Форми роботи практичного психолога з педагогічним колективом закладу загальної середньої освіти

Важливим складником методики формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів є активне навчання педагогів у межах тренінгових практик [13].

Тренінг і традиційні форми роботи з педагогами мають суттєві

відмінності. Тренінгові форми навчання повністю охоплюють увесь потенціал педагога: рівень та обсяг його інтегральної, загальних та професійних компетентностей, здатність до прийняття рішень, до організації комунікації та міжособистісної взаємодії, усвідомлення власної відповідальності, рівня домагань тощо.

Завданнями тренінгу, що використовується в межах надання психологічної допомоги педагогам в контексті формування ними соціально-емоційного інтелекту учнів є такі:

- інформування учасників тренінгу з питань сутності соціально-емоційного інтелекту, особливостей його формування та розвитку в дітей різних вікових груп;
- формування в педагогів закладу освіти нових професійних навичок та умінь;
- озброєння педагогічний колектив новими технологіями у професійній сфері;
- зменшення проявів неправильної поведінки, неефективного стилю спілкування, особливостей реагування тощо;
- здійснення впливу з метою зміни погляду на проблему;
- сприяння розвитку позитивного ставлення кожного педагога до себе та життя;
- пошук ефективних шляхів розв'язання проблем формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів різних вікових груп у закладі загальної середньої освіти;
- здобуття альтернативної освіти [16].

У межах надання психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів добре себе зарекомендували інтерактивні форми. У психологічному супроводі формування соціально-емоційного інтелекту школярів інтерактивні технології допомагають вирішувати питання

психологічної освіти, психологічної профілактики, психокорекції. Серед багатьох сучасних форм і методів інтерактивного навчання, які використовує практичний психолог у роботі з педагогічним колективом, можна виокремити міні лекції, «колажі», рольові ігри [25].

Мінілекція являє собою невелике інформаційне повідомлення з певного питання, що стосується проблеми формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів. Для посилення ситуації інтерактивності можна ввести у повідомлення практичного психолога елементи діалогу або полілогу. У такий спосіб значно активізується інтерес педагогів до вирішення проблеми формування соціально-емоційного інтелекту, підвищується увага педагогів до цієї проблеми, здійснюється опора на їхній досвід.

Колаж – це своєрідне запрошення педагогів до розмови з приводу певного питання, що стосується проблеми формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів. Тема заняття має відповідати загальній спрямованості роботи, давати простір для фантазії, висунення нових нестандартних ідей, виявлення та презентації різних поглядів і думок, але разом із тим тема не повинна актуалізувати глибинні особистісні переживання. Колаж, як форма інтерактивного навчання педагогів, розширює їхні творчі можливості, сприяє розвитку вміння різними засобами виражати свої почуття й думки, розуміти почуття інших, дає змогу виявити оригінальність та своєрідність особистості кожного педагога й учні, розширює межі бачення людини, що є складовими частинами соціально-емоційного інтелекту [30].

Позитивними результатами використання техніки колажу є:

- вивільнення педагогів від напруження, їх емоційна розрядка;
- підвищення самооцінки педагогів;
- розвиток здатності до аналізу продуктів власної творчості, креативності, творчого підходу до педагогічної діяльності;
- наявність можливості усвідомлення власного досвіду, його

позитивних та негативних результатів, розуміння сутності глибоких психологічних змін;

- усвідомлення й інтеграція набутого досвіду;
- розвиток творчого потенціалу [40].

Досить широко у межах надання допомоги педагогам закладів загальної середньої освіти щодо розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів використовуються рольові ігри, які на рівні із творчими завданнями, груповими дискусіями, роботою в малих групах характеризуються успіхом та високою результативністю. У рольовій грі учасникам пропонують взяти участь у певній професійній або життєвій ситуації, зіграти роль іншої людини, зімітувати її поведінку.

Для позначення методик цього типу використовують близькі назви, зокрема: імітаційні ігри, ділові ігри, моделювання тощо. Такі методики сприяють розвитку навичок критичного мислення й моделювання поведінки, комунікативних навичок та навичок взаємодії з партнерами і сторонніми особами в ситуаціях невизначеності або незгоди з думкою партнера, навичок розв'язання проблем, відпрацювання різних варіантів поведінки в проблемних ситуаціях, розвитку здатності розуміти позицію інших людей, що є невід'ємною складовою частиною соціально-емоційного інтелекту [7].

Важливу роль у забезпеченні готовності педагогів закладів загальної середньої освіти до соціально-емоційного відіграє дискусія, що передбачає колективне обговорення суперечливого питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками. Мета дискусії – виявити відмінності в розумінні конкретного питання, що стосується сутності, змісту, умов формування соціально-емоційного інтелекту й у товариській суперечці встановити істину, дійти спільної думки. Дискусії, що їх організовує практичний психолог, можуть бути вільними й керованими.

У контексті забезпечення психологічної допомоги педагогам щодо формування соціально-емоційного інтелекту школярів дискусії виконують

такі завдання:

- поглиблення знань педагогів про сутність соціально-емоційного інтелекту, методику його формування та розвитку у школярів різних вікових груп;
- виявлення суперечливих питань, що потребують додаткового обговорення;
- розвиток вміння аргументовано обстоювати власну точку зору, уважно вислуховувати думки опонентів;
- формувати й розвивати культуру міжособистісних взаємин, комунікативну культуру [11].

Іншою ефективною формою роботи з педагогічним колективом є робота в малих групах, що дає педагогам можливість діяти, практикувати навички співпраці, міжособистісного спілкування (зокрема, оволодіння прийомами активного слухання, вироблення загального рішення). Роботу в групах варто використовувати, за обставин, коли потрібно вирішити найбільш складні питання, з якими стикаються педагоги у процесі формування соціально-емоційного інтелекту школярів і з якими їх важко впоратися без допомоги психолога [18].

З метою аналізу результатів здійснюваної педагогами роботи щодо формування соціально-емоційного інтелекту школярів, виокремлення позитивних сторін, а також виявлення помилок, неточностей та окреслення у зв'язку з цим шляхів виправлення цих помилок використовується рефлексивне коментування. Практичний психолог має стежити за тим, щоб педагоги, обговорюючи дії своїх колег, намагалися дати змогу тому, кого критикують, спочатку самому оцінити себе; ставитися з повагою до всього, що робить кожний педагог; шукати успішні рішення в діях колеги й акцентувати увагу на його досягненнях; схвалювати творчий підхід, заохочувати самостійні знахідки, несподівані рішення; не забувати, що єдиного правильного, універсального підходу або поведінки не існує, що можлива множина інших варіантів; висловлюватися стисло й точно.

Висновки до розділу 2

Емоційний інтелект є інтегративним поняттям, оскільки містить у собі як сукупність вроджених емоційних здібностей, так і комплекс некогнітивних рис і навичок. Розвинений соціально-емоційний інтелект є необхідністю всебічно гармонійної розвиненої особистості учня, яка досягається формуванням емоційних компетентностей, які впливатимуть на інтегральний рівень емоційного інтелекту. активними різноплановими міжособистісними контактами та взаємодією. Емоційний стан вчителя не лише впливає на його власний професіоналізм, успішність, здоров'я, а й швидко поширюється на учнів, їхніх батьків, колег, оскільки спілкування і емоції відіграють важливу роль у професійно-педагогічній діяльності вчителя.

Розкрито організаційно-методичні умови психологічної допомоги педагогам закладів загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного інтелекту дітей. Такі умови розглядаються у розділі як сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних засобів, які є комплексом обставин, що прискорюють або уповільнюють розвиток процесу формування соціально-емоційного інтелекту учнів загальноосвітніх шкіл. До основних організаційно-методичних умови управління процесом соціально-емоційного виховання в закладі загальної середньої освіти належить: гуманістична спрямованість діяльності практичного психолога, його глибока обізнаність у проблемі формування соціально-емоційного інтелекту дітей різних вікових груп; начність у педагогічному колективі взаємин підтримки й відповідальності, побудова стосунків на партнерських засадах.

Розкрито основні організаційні форми, які психолог використовує у роботі з педагогічним колективом у контексті надання допомоги щодо формування та розвитку соціально-емоційного виховання школярів. До таких форм роботи належать: тренінги, дискусії, мінілекції, групові та індивідуальні консультації, метод мозкового штурму, колаж тощо.

Акцентовано увагу на використанні інтерактивних форм роботи практичного психолога з педагогами закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного інтелекту учнів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати здійсненого дослідження організаційно-методичних засади роботи практичного психолога закладу загальної середньої освіти з батьками учнів дозволили зробити наступні висновки.

1. Відповідно першого завдання дослідження на основі розгляду праць вітчизняних і зарубіжних дослідників було розкрито теоретичні основи проблеми формування соціально-емоційного інтелекту учнів закладів загальної середньої освіти.

Уточнено зміст базових понять дослідження – «соціально-емоційний інтелект», «соціально-емоційне виховання», «управління соціально-емоціональним вихованням». Визначено, що термін «емоційний інтелект» використовується для позначення комплексу особистісних якостей (усвідомлення власних емоцій, їх регуляція на основі самоусвідомлення; спроможність спрямувати власні емоції на досягнення певної мети діяльності; емпатія), що дозволяють дитині успішно соціалізуватися. Соціально-емоційний інтелект розвивається у межах соціально-емоційного виховання, яке є процесом оволодіння знаннями, формування поглядів та навичок, необхідних для усвідомлення емоцій та керування ними, усвідомлення й ефективного використання набутих знань і навичок; розвиток здатності турбуватися про інших людей та цікавитися ними, створювати й підтримувати позитивні міжособистісні стосунки.

Зазначено, що формування соціально-емоційного інтелекту школярів є процесом оволодіння знаннями, формування поглядів та навичок, необхідних для усвідомлення емоцій та керування ними, розвиток здатності турбуватися про інших людей, створювати й підтримувати позитивні міжособистісні стосунки та формувати адекватну поведінку у складних життєвих ситуаціях.

Розкрито зміст психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування соціально-емоційного виховання учнів.

Описано стратегії психологічного супроводу освітньої діяльності, необхідні для формування соціально-емоційного інтелекту школярів: особистісно-фасилітативна, теоретико-методична, практико-конструктивна. Зазначені вище стратегії визначають основні напрямки роботи практичного психолога щодо психологічної підтримки педагогів закладів загальної середньої освіти у межах здійснення ними процесу формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів.

2. Відповідно другого завдання дослідження розкрито форми та методи психологічної допомоги педагогам закладу загальної середньої освіти щодо формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту школярів: створення сприятливого морально-психологічного клімату в педагогічному та учнівському колективах та надання свободи ініціативній групі щодо розроблення програми соціально-емоційного виховання у закладі загальної середньої освіти; планомірної організації та здійснення просвітницької роботи з педагогами щодо особливостей організації соціально-емоційного виховання школярів; організації тренінгів для педагогів з метою їх підготовки до організації соціально-емоційного виховання школярів; проведення консультацій для вчителів з метою подолання труднощів у забезпеченні супроводу навчання дітей протягом дії карантинних

3. Відповідно третього завдання дослідження було розкрито організаційні форми роботи з педагогічним колективом закладу загальної середньої освіти. Зазначено, що важливим складником методики формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів є активне навчання педагогів у межах тренінгових практик. Розкрито сутність таких інтерактивних форм роботи з педагогічним колективом, як мінілекції, «колажі», рольові ігри (імітаційні ігри, ділові ігри, моделювання).

Визначено, що використання практичним психологом інтерактивних організаційних форм роботи з педагогічним колективом у контексті їх роботи з формування та розвитку соціально-емоційного інтелекту учнів

закладів загальної середньої освіти розширює їхні творчі можливості, сприяє розвитку вміння різними засобами висловлювати свої почуття й розуміти почуття іншої людини, навичок критичного мислення й моделювання поведінки; дають змогу відпрацювати різні варіанти поведінки в проблемних ситуаціях, сприяють розвитку здатності розуміти позицію інших людей, що є невід'ємною складовою частиною соціально-емоційного інтелекту, виявити оригінальність та своєрідність особистості кожного педагога й школяра, що є важливими складовими соціально-емоційної компетентності кожного педагога закладу загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ

1. Альохін М. М. Соціально-емоційне навчання (SEL-program) як предиктор вибору ненасильницьких стратегій поведінки серед старшокласників. *Вісник університету ім. Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2019. № 1. С. 52–60.
2. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття : монографія. Київ : Стилос, 2010. 358 с.
3. Васильківський І. П. Сутність та структура поняття емоційний інтелект в контексті виховання особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 253. С. 26-31.
4. Васильківський І. П., Сопівник Р. В. Зміст і структура методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. № 3. С. 48-61
5. Васильківський І. П. Психолого-педагогічні особливості виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 37. С. 22–27.
6. Гуменюк В. В. Управління науково-методичною роботою педагогічних кадрів на адаптивних засадах. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць (Частина друга)*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. С. 235-242.
7. Дерев'янка С. П. Теоретико-методологічні аспекти цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. Вип. 1. С. 12–15.
8. Діомідова Н. Ю. Теоретичні підходи до визначення емоційного інтелекту. *Науковий огляд*. 2015. Т. 4, № 14. URL: <http://oaji.net/articles/2015/797-1432124564.pdf>
9. Журавльова М. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. URL:

https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/14.pdf.pdf

10. Зарицька В. В. Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю. Спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»: дис. докт. псих. наук Запоріжжя, 2012. 513 с.
11. Захарова М. Роль та функції емоцій. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за соціономічним профілем*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький: Хмельниц. нац. ун-т, 2011.
12. Іванова Є. О. Психологічні умови розвитку емоційного інтелекту підлітків. *Український психологічний журнал*. 2017. № 2. С. 23–36.
13. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти. К.: Ніка-центр, 2010. 332 с.
14. Кіреєва У. В. Теоретичні підходи до психологічного вивчення Я-концепції. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 111-119.
15. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): Монографія. МАУП, 2010. 286 с.
16. Концептуальні засади реформування середньої школи. Концепція нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>.
17. Котик Т. М. Емоційний інтелект учителів початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 23. С. 14–19.
18. Котик Т. М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Астон, 2020. 192 с.
19. Литвин А.В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів: СПОЛОМ, 2014. 76 с.
20. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.

21. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник ДНУ. Серія : Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 20, вип. 18, № 9/1. С. 116–123.
22. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції : монографія. Київ : Вища шк., 2003. 126 с.
23. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект як інтегральна особистісна властивість. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 9. С. 22–27.
24. Носенко Е. Л., Четвертак-Бурчак А. Г. Посібник до вивчення курсу «Теорія емоційного інтелекту». Дніпропетровськ : ДДУ, 2014. 73 с.
25. Опанасюк Е. Л. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2017. 22 с.
26. Остапчук О. М. Управління школою як емоційно-інтелектуальною системою. URL: <https://cutt.ly/iuxQo8L>
27. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
28. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
29. Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посібник. Суми: ВДТ «Університетська книга». 2005. 58 с.
30. Прахова С.А., Макаренко Н.М. Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини. *Psychological journal*. Volume 6, Issue 2, 2020. PP. 134-141.
31. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Законодавство України* : офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
32. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. *Законодавство України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text>

33. Савченко Ю. Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 12. С. 12–16.
34. Рогова Т. В. Персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом школи. Харків: Нове слово, 2006. 300 с.
35. Швець О. А. Система роботи практичного психолога з педагогічним колективом навчального закладу. Навчально-методичний посібник. Городищенська загальноосвітня школа I – III ступенів. – Березне, 2013.
36. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних емоційних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1. С. 282-288.
37. Шпак М. Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. *Психологічні перспективи*. 2017. № 29. С. 234–244.
38. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada : Multi-Health System, 1997. 216 p.
39. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace* / eds.: R. Bar-On, J. D. A. Parker. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. pp. 363–388.
40. CASEL. History. URL: <https://casel.org/history/>
41. Enhancing school-based prevention and youth development through coordinated social, emotional, and academic learning / M. T. Greenberg, R. P. Weissberg, M. U. O'Brien, J. E. Zins, etc. *American psychologist*. 2003. Vol. 58, No 6–7. P. 466–474.
42. Fried L. Emotion and motivation regulation strategy use in the middle school classroom. Perth : University of Western Australia, 2010.
43. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
44. Gottman J. M., DeClaire J. The heart of parenting: How to raise an emotionally intelligent child. Simon & Schuster, 1997. 240 p.

45. Olweus D. A. A useful evaluation design, and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law*. 2005. Vol. 11, No 4. P. 389–402.
46. Petrides K. V., Frederickson N., Furnham A. The role of trait emotional intelligence in academic performance and deviant behavior at school. *Personality and individual differences*. 2004. Vol. 36(2). P. 277–293.
47. Salovey P., Meyer M. Emotional Intelligence. *Human Emotions. A Reader* / eds. J. Jenkins, K. Oatley, N. Stein. Malden, MA : Blackwell Publishers, 1998. P. 313–319.
48. The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions / J. A. Durlak, R. P. Weissberg, A. B. Dymnicki, R. D. Taylor, K. Schellinger. *Child Development*. 2011. Vol. 82, No 1. P. 405–432.
49. The Positive Impact of Social and Emotional Learning for Kindergarten to Eighth-Grade Students: Findings from Three Scientific Reviews. Technical Report. / J. Payton, R. P. Weissberg, J. A. Durlak, A. B. Dymnicki, etc. 2008. URL: <http://www.mentalhealthpromotion.net/resources/packardes.pdf>
50. The SEE Learning companion: Social, Emotional and Ethical Learning / Emory University. Atlanta : Center for Contemplative Science and Compassion-Based Ethics, 2019. URL: https://seelearning.emory.edu/sites/default/files/2019-04/SEE_Companion_March2019_v1%20%283%29.pdf
51. Wechsler D. Non-intellective factors in general intelligence. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1943. Vol. 38. P. 101–103.
52. Wechsler D. The measurement and appraisal of adult intelligence. 4th ed. Williams & Wilkins Co, 1958. URL: <https://doi.org/10.1037/11167-000>
53. Weissberg R. P., Durlak J. A., Domitrovich C. E., Gullotta T. P. Social and emotional learning: Past, present, and future. *Handbook of social and emotional learning: Research and practice* / eds.: J. A. Durlak, C. E. Domitrovich, R. P. Weissberg, T. P. Gullotta. The Guilford Press, 2015.

- P. 3–19.
54. Weissberg R. P., Shriver T. P., Bose S., DeFalco K. Creating a districtwide social development project. *Social and Emotional Learning*. 1997. Vol. 8(54). P. 37–39.
55. Zinsser K. How social-emotional learning standards differ by state. Publ. 24.07.2015. URL: <https://www.noodle.com/articles/how-social-emotional-learning-standards-differ-by-state>
56. Zins J. E., Weissberg R. P., Wang M. C., Walberg, H. J. (Eds.). Building academic success on social and emotional learning: What does the research say? *Teachers College Press*. 2004

ДОДАТКИ

Додаток А

Традиційна структура управління закладом загальної середньої освіти

Додаток Б

Анкета

щодо виявлення готовності педагогів до упровадження соціально-емоційного виховання у закладі загальної середньої освіти

Дайте відповіді на питання (підкресліть певний варіант відповіді або кілька варіантів)

1. Як Ви розумієте сутність поняття «соціально-емоціональне виховання»?
 - усвідомлення особистістю власного «Я»;
 - розвиток здатності турбуватися про інших та виявляти інтерес до внутрішнього світу іншої людини, створювати позитивні міжособистісні стосунки;
 - формування та розвиток адекватної поведінки у складних життєвих ситуаціях;
 - надання знань, формування поглядів та навичок, необхідних для усвідомлення емоцій та керування ними, ефективного використання набутих знань та навичок;
 - усе, перераховане вище;
 - складно відповісти.
2. Які чинники особистісного характеру заважають педагогу у здійсненні соціально-емоційного виховання?
 - недостатній рівень педагогічної культури;
 - відсутність знань про технології соціально-емоційного виховання;
 - переважання особистих інтересів над професійними;
 - низька мотивація педагогічної діяльності;
 - відсутність підтримки з боку керівництва закладу освіти.
3. Визначте рівень готовності до упровадження соціально-емоційного виховання в закладі освіти (5 – високий, 4 – вище середнього, 3 – середній, 2 – нижче середнього, 1 – низький): 1 2 3 4 5.
4. Чи відчуваєте Ви труднощі у вирішенні питань, пов'язаних з вирішенням завдань виховання емоційного інтелекту:
 - у взаємодії з колегами-педагогами: так, ні, зрідка;
 - у взаємодії з батьками учнів: так, ні, зрідка;
 - у взаємодії з учнями: так, ні, зрідка;
 - у взаємодії з керівництвом закладу освіти: так, ні, зрідка.
5. Якими знаннями необхідно володіти вчителеві для здійснення соціально-емоціонального виховання:
 - особливостей виховання дитини в родині;
 - особливостей взаємодії з батьками учнів;
 - теорії управління закладом освіти у цілому;

- методології та методики організації освітнього процесу;
- технології здійснення соціально-емоційного виховання;
- психології та педагогіки, методик викладання навчальних дисциплін;
- інше _____

6. Оцініть за 5-бальною шкалою рівень сформованості знань з проблеми соціально-емоційного виховання (5 – високий рівень, 4 – вище середнього, 3 – середній, 2 – нижче середнього, 1 – низький):. Чи вважаєте Ви, що проблема дитячого насильства у закладі освіти обумовлена:

- зовнішніми чинниками;
- відсутністю належного догляду з боку батьків;
- суб'єктивними чинниками, що залежать виключно від конкретної дитини;
- відсутністю контролю з боку вчителів;
- незнанням учителів методів протидії насильству або невмінням її використовувати;
- іншими _____

причинами _____

7. Оцініть за 5-бальною шкалою рівень сформованості умінь створювати ситуацію успіху для учня, забезпечувати атмосферу сприяння його розвитку, створення умов для самоствердження в колективі, самоусвідомлення тощо (5 – високий рівень, 4 – вище середнього, 3 – середній, 2 – нижче середнього, 1 – низький): 1 2 3 4 5.

8. Яких знань, умінь, навичок бракує Вам для належного здійснення соціально-емоційного виховання:

- ніяких, оскільки я обізнаний у цій проблемі;
- мені бракує _____
- мені просто бракує досвіду.

Дякуємо за участь а анкетуванні!